

Людміла Сінькова
Мінск

Карэляцыя як метада у параўнальным вывучэнні літаратур

Сучасная кампаратывістыка абавязвае беларускіх даследчыкаў усё больш актыўна суадносіць плён айчыннага прыгожага пісьменства з сусветнымі літаратурнымі здабыткамі. Гэтая задача заўсёды была няпростай. Яна ўскладнялася найперш тым фактам, што параўноўвацца павінны літаратуры з рознай ступенню старажытнасці і сталасці нацыянальных традыцый, з рознымі алгарытмамі развіцця. Гэтая розніца і абумоўлівае яскравую нацыянальную спецыфіку, якая супраціўляецца спробам непасрэднай, спрошчанай тыпалагізацыі.

У літаратурах постсавецкіх краін, постсавецкіх еўрапейскіх краін цень сацыялістычнага рэалізму – эмацыянальна – яшчэ кампраметуе самую метадалогію тыпалагічных супастаўленняў, якая – ізноў жа на падсвядомым узроўні – можа адназначна звязвацца з савецкай традыцыяй вымяраць развіццё самых розных літаратур у залежнасці ад глабальных уніфікацыйных актаў палітыкі і ідэалогіі СССР. Між тым культурная тыпалогія на матэрыяле беларускай і замежных літаратур стваралася і ў падцэнзурныя часы, а патрыятычнае імкненне абавязкова прывязваць нацыянальныя здабыткі да новых аўтарытэтных узораў і сёння часта вядзе да міфалагізацыі і вульгарызацыі ў літаратуразнаўстве.

Таксама энергічна ўплывае на даследчыкаў надзённая патрэба размяшчэння ў Сеціве саліднага інфармацыйнага рэсурсу, які б адэкватна прэзентаваў беларускую літаратуру і даваў магчымасць па гіпертэкставых адсылках лёгка, ці не аўтаматычна звязваць беларускія ўзоры з іншакультурнымі.

Таму натуральна, што ўжо даволі распаўсюджанай сярод айчынных навукоўцаў зрабілася такая манера даследавання, у аснове якой ляжыць імкненне весці развагі пра беларускую літаратуру адразу ва ўсім неабдымным полі сусветнай літаратуры – з устаноўкай на максімальную свабоду параўнанняў, на максімум абстрагавання і суб'ектыўнасці. Аўтарамі падобных даследаванняў з'яўляюцца не толькі пачаткоўцы, але і вельмі вядомыя, аўтарытэтныя ў краіне вучоныя, напрыклад, Іван Штэйнер, Галіна Адамовіч, Тамара Тарасава¹.

¹ І. Штэйнер, *Deja vu, або Успамін пра будучыню. Літаратурна-крытычныя артыкулы*, Мінск 2003; Г.А. Адамовіч, *Асновы кампаратывістыкі: беларускі кантэкст. Манаграфія*, Мінск 2009; Т.М. Тарасава, *Беларуская проза XX стагоддзя ў еўрапейскім літаратурным кантэксце: экзістэнцыялізацыя духоўнага свету героя: аўтарэф. ... дыс. докт. філал. навук*, Мінск 2013; інш.

У падобных працах вельмі паслядоўна вытрымана пэўная стратэгія. Яна заснаваная менавіта на рэгулярным „бязмежным” суаднясенні рознавялікіх і рознаўзроўневых мастацкіх з’яў з беларускай і замежных літаратур XX ст. Тут якраз і можна знайсці прыклады супастаўленняў, што робяцца па прынцыпу, які можна назваць прынцыпам карэляцыі. Карэляцыя – гэта дастаткова адносная, нястрогая сувязь паміж двума аб’ектамі, вылучанымі для параўнання з вялікай доляй абстрагавання ад іх цэласнасці, з акцэнтам толькі на выбраных, элімінаваных падставах для суаднясення. Карэляцыя як метада даследавання шырока выкарыстоўваецца ў розных галінах ведаў: у матэматычнай статыстыцы, эканоміцы, псіхалогіі. Карэляцыйнае супастаўленне мастацкіх феноменаў таксама магчымае. Яно дазваляе падкрэсліць перазовы паміж тымі творамі і творцамі, якія могуць быць і звязанымі, і абсалютна не звязанымі ні генетычна, ні кантактна, ні тыпалагічна; звязанымі і не звязанымі ні сінхронна, ні дыяхронна. Таму карэляцыя мастацкіх аб’ектаў патрабуе пільнай увагі да іх спецыфікі.

Напрыклад, мне давялося рэцэнзаваць адзін вельмі змястоўны, аб’ёмны рукапіс з мноствам арыгінальных думак на тэму *Беларуская проза XX стагоддзя ў еўрапейскім літаратурным кантэксце. Экзістэнцыялізацыя духоўнага свету героя*. Тэма надзвычай важная, бо экзістэнцыялізм у нас, як ні дзіўна, у спецыяльных працах яшчэ вельмі мала даследаваны.

Між тым экзістэнцыялізм і як светаадчуванне, і як філасофія, і як зусім пэўны літаратурны напрамак – гэта надзвычай актуальныя для беларускай культуры з’явы. Беларусы закінутыя ў абсурдны свет не толькі грамадскага аўтаматызму і выдаткаў глабалізацыі, як іншыя еўрапейцы-сучаснікі. Найперш беларусы ўжо даўно закінутыя ў абсурд ментальнага ўціску. Задужа доўга і агрэсіўна свет не прымае беларуса з яго мовай і традыцыяй, змушае з’іначыцца, асімілявацца. Проста гаварыць па-беларуску – ужо экзістэнцыйны выбар. Вось выток экзістэнцыйнага светаадчування ў беларускай ментальнасці, экзістэнцыялізму ў беларускай літаратуры.

Буйнейшым і першым з пісьменнікаў XX ст., хто не толькі ўсвядоміў, але адрэфлексаваў і зафіксаваў у мастацкіх тэкстах **светаадчуванне беларуса як экзістэнцыйнае**, быў вялікі Максім Гарэцкі. Роўнавялікі такім фігурам, як, скажам, Дж. Джойс ці Ф. Кафка – бо ён з адкрывальнікаў, а не з тых, хто працягвае ўжо адкрытыя традыцыі. Ад славытых *Антон* (1914, публ. – 1918), *Меланхоліі* (1916–1921, 1928, – гэтага „Евангелля беларускай экзістэнцыі”), *Ціхай плыні* (1918, 1926, 1930), дзе экзістэнцыйнае светаадчуванне намалёванае як праблема беларускага інтэлігента (Лявона Задумы) і чалавека з масы, з народа (Хомкі Шпака) – да дзённікаў *Задумекуса* (1931–1932), *Скарбаў жыцця* (1932–1935, магчыма – 1937; усе даты – паводле М. Мушынскага²) – твораў з універсальнымі гратэскавымі метафарамі ўзроўню экзістэнцыялістаў-экспрэсіяністаў (найперш Кафкі). Менавіта ў прозе М. Гарэцкага з’явіўся вобраз беларуса раздвоена-рэфлексуючага, не тоеснага сабе – героя экзістэнцыйнага. У спасціжэнні свайго быцця ён увесь час балансуе на

² М.І. Мушынскі, *Максім Гарэцкі* [у:] *Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя*, т. 1, Мінск 1999, с. 381–426.

мяжы выратавання і самаразбурэння. Урэшце ён мусіць змірыцца з тым, што не можа змяніць: са сваёй несвабодай, з уладай над сабой кону, са сваёй маласцю, слабасцю і смерцю. Мусіць трываць жыццё, трываць абсурд свету – або бунтаваць, але ўсё роўна памерці. І хрысціянства яго выратоўвае ў тым сэнсе, што дапамагае схіліцца да пакоры. Нездарма ў *Скарбах жыцця* гэты герой, вечны Задума-Задумекус, Абдзіраловіч, Жартаўлівы Пісарэвіч, імкнецца да выспы Патмас, дзе святы апостал Іаан Багаслоў дыктаваў свайму вучню казанне Духа Божага пра Апакаліпсіс.

На экзістэнцыйную праблематыку творчасці М. Гарэцкага ў канцэптуальным плане ў свой час (услед за А. Адамовічам³) найвыразна звярнуў увагу В. Каваленка: у працы *Трагическая мечта о буйном колошении... Философия национальной жизни в творчестве М. Горецкого* (1995⁴; тут, дарэчы, ёсць цікавая праўка-ўдакладненне вобразнага выслоўя С. Дубаўца пра тое, што „па аналогіі Гарэцкага трэба шукаць дзесьці паміж Акутагавам і Камю”⁵, праўда, у кантэксце не ўласна экзістэнцыялізму, а мадэрнізму, пра што напісана значна больш⁶).

Першым жа беларускім аўтарам, каго айчынныя і замежныя даследчыкі запісалі ў шэрагі кананічных прадстаўнікоў еўрапейскага **экзістэнцыялізму як літаратурнага напрамку, дыскурсу** (што аформіўся, як вядома, у сярэдзіне XX ст. у творчасці П.Ж. Сартра і А. Камю – хоць многія вучоныя ўсё яшчэ не вылучаюць экзістэнцыйнага пісьменства як асобнага напрамку ў літаратуры), з’яўляецца Васіль Быкаў. Безагаворачна статус Быкава-экзістэнцыяліста сцвердзіў Міхась Тычына ў калектыўным падручніку *Беларуская літаратура і свет...* (2006)⁷, грунтоўчы свой аналіз на ўсёй творчасці пісьменніка, з плёнам 2000-х гг. уключна. Аднак пачыналі актыўна пісаць пра быкаўскую прозу як парабалічную і менавіта экзістэнцыйную яшчэ беларускія „шасцідзсятнікі” ў савецкія часы (на чале з А. Адамовічам) і іх замежныя калегі (напр., М. Анастасьеў разглядаў творы В.Быкава ў адным кантэксце з прозай У. Голдзінга і А. Камю⁸), маючы на ўвазе быкаўскія аповесці

³ А. А д а м о в і ч, *Браму скарбаў сваіх адчыняю... Даследаванне жыцця і творчасці М. Гарэцкага*, Мінск 1980.

⁴ В. К о в а л е н к о, *Трагическая мечта о буйном колошении... Философия национальной жизни в творчестве М. Горецкого*, „Неман” 1995, № 3, с. 115–129.

⁵ С. Д у б а в е ц, *Максим Горецкий. Неюбилейное слово*, „Неман” 1993, № 2, с. 92.

⁶ М.М. К а з л о ў с к а я, *Рэцэнцыя „новай драмы” ў беларускай драматургіі першай чвэрці XX стагоддзя: аўтарэф. ... дыс. канд. філал. навук*, Мінск 2008 (з аналізам твораў якраз М. Гарэцкага – з экзістэнцыйным светаадчуваннем); з найбольш аўтарытэтных у тэме – працы М. Тычыны, Е. Лявонавай, напрыклад: М. Т ы ч ы н а, *На фоне „агульнаеўрапейскага прагрэсу”* [у:] М. Т ы ч ы н а, *Час прозы. Літаратурна-крытычныя артыкулы*, Мінск 1998, с. 25–37; Е.А. Л я в о н а в а, *Агульнае і адметнае. Творы беларускіх пісьменнікаў XX ст. у кантэксце сусветнай літаратуры*, Мінск 2003; інш.

⁷ М.А. Т ы ч ы н а, *Васіль Быкаў* [у:] Л.П. Б а р ш ч э ў с к і, П.В. В а с ю ч э н к а, М.А. Т ы ч ы н а, *Беларуская літаратура і свет. Ад эпохі рамантызму да нашых дзён. Папулярныя нарысы*, Мінск 2006.

⁸ Н. А н а с т а с ь е в, *Содержательность формы* [у:] Н. А н а с т а с ь е в, *Содержательность диалога. Советская литература и художественные искания XX века*, Москва 1987, с. 254–295.

Дажыць да світання (1972) і *Сотнікаў* (1970), а таксама фільм паводле *Сотнікава*, знятага Л. Шапіцька, *Узыходжанне* (1976). Падкрэслена беларускую спецыфіку быкаўскага экзістэнцыялізму свет убачыў у творах В. Быкава часоў станаўлення нашай сённяшняй дзяржаўнасці: у аповесці *У тумане* (1988); яна таксама, як вядома, трыумфальна экранізаваная С. Лазніцам (2012); у прыпавесцях са зборніка *Сцяна* (1997), шматлікіх іншых творах.

Аднак ніводная з названых тут мною навуковых публікацый, ні нават сам тэрмін „экзістэнцыялізм” не трапілі ў памянёны вышэй рукапіс – роўна як і творы *Меланхолія* або *Ціхая плынь*, *У тумане* або *Сцяна*. Як такое магло стацца? Вельмі проста: у выніку стаўкі на метады карэляцыі, які не мае на ўвазе прэзентацыйнай цэласнасці ў суаднесеннях. У згодзе з метадамі карэляцыі творы, якія даследчык супастаўляе ў названым вышэй рукапісе, ён нават не маркіруе храналагічна: у прапанаваным дыскурсе гэта не запатрабавана.

Не менш лагічна і тое, што даследчык (якому я ў цэлым сімпатызую і чый творчы пошук падтрымліваю) палічыў патрэбным, напрыклад, у раздзеле *Катэгорыя сну ў вобразнай сістэме Максіма Гарэцкага і Франца Кафкі* супаставіць творы М. Гарэцкага *Амерыканец*, *Роднае карэнне* з Кафкавымі *Сельскі вярх*, *Правяржэнне*. І, хіба, не меў права, калі героі бачаць сны ва ўсіх чатырох узорах? Паколькі больш змястоўных сыходжанняў там практычна няма, то і працаваць з гэтымі тэкстамі ды іх кантэкстамі больш не трэба: супадзенне адзначана, прадмет гаворкі вычарпаны, аналіз лаканічны, можна супастаўляць далей, браць іншыя пары па іншых фармальных прыкметах – „маляваць панараму”. А тое, што найбольш красамоўнымі ў плане беларускага экзістэнцыявання ў спадчыне М. Гарэцкага з’яўляюцца зусім іншыя творы (тая ж *Ціхая плынь* з цэлай сюжэтнай лініяй сненняў; або аптымальныя для параўнання з Кафкам „ператварэнні” ў запісках Задумекуса, *Скарбах жыцця*, якія ў раздзеле проста згадваюцца), то гэта ва ўсякім выпадку не адмяняе фармальнага параўнання, зробленага даследчыкам, скажам так, „па ключавых словах”. Хочаце пра іншае – самі і напішыце. Гэтаксама ў раздзеле *Трактоўка свабоды і несвабоды ў творах Максіма Гарэцкага і Альбера Камю* даследчык выбраў на ролю прэцэдэнтных тэкстаў *Чырвоныя ружы* і *Прысягу* М. Гарэцкага, а не, напрыклад, *Антон* і *Ідуць усе – іду я*, *Габрыелевы прысады*. Чаму? А хоць бы таму, што на больш разгалінаваны параўнанні часу ды фармату не хапіла, і хіба ж у класіцы не варта ўвагі кожная кропка ды коска? У выніку ўсё нібы карэктна. Адно замест прэзентацыі М. Гарэцкага як пісьменніка з экзістэнцыйным светаадчуваннем атрымалася відавочная прафанацыя.

Рэч у тым, што пазіцыяй, якая вызначае і арганізуе тут карэляцыю, з’яўляецца прысутнасць *любых* слядоў экзістэнцыйнай свядомасці ў літаратурным полі. Такім чынам сапраўды можна параўнаць хоць аповесць *Выратуй і памілуй нас, чорны бусел* В. Казько з раманам *Элементарныя часціцы* М. Уэльбека! Каментуючы тэкставыя і біяграфічныя дэталі, трэба адно толькі засяродзіцца на тым, што абодвум пісьменнікам і іх персанажам баліць, што боль гэты – неад’емны ад жыцця як экзістэнцыі ў абсурдным грамадстве, і назваць раздзел хоць бы так: *Дыялектыка „я”-чалавека ў творах Віктара*

Казько і Мішэля Уэльбека. І ў такім ракурсе сапраўды абясцэніцца той факт, што В. Казько мае на ўвазе наступствы таталітарызму сталінскага кшталту і жыццё на землях Чарнобыля, а М. Уэльбек, якога французы завуць „Карлам Марксам сексу“, – наступствы сексуальнай рэвалюцыі і жыццё пасярод апафеозу спажывання. Якраз гэтыя дамінанты ў абраным аналітычным алгарытме не важныя, бо перашкаджаюць адсочванню супадзенняў, не „кладуцца“ ў канцэпцыю спекулятыўных (разумовых) збліжэнняў, тыпу: „Казько – гэта наш Уэльбек“.

Такім чынам, што атрымліваецца? Пакуль карэляцыя арыентаваная толькі на фармальныя крытэрыі, яна працуе дастаткова адэкватна. Напрыклад, калі мы карэлятыўна будзем суадносіць аб’екты па прыкмеце наяўнасці ў іх хваста, то лагічна будзе параўноўваць хоць бабра і пеўня, у адну рубрыку змясціць хоць слана, моську, зубра, кобру, чорта, марскога канька і русалку з драконам. Такая рубрыкацыя будзе мець той сэнс, што ва ўсякім разе дазволіць на адной палічцы ў Сеціве прэзентаваць размаітасць нашага свету, а ўжо карыстальнік зможа выбраць з прапанаванага шэрагу той хвост, які ён шукае. Аднак калі нашай мэтай будзе не самадастатковая фіксацыя інварыянтнага, а разуменне змястоўнага плану канцэптаў, іх семантыкі, то тут карэляцыя як метад адразу выявіць сваю недастатковасць, абавязковую патрэбу ў дадатковай верыфікацыі. Бо камусьці спецыяльна трэба растлумачваць, што наш бабёр – гэта не іх певень, хоць абодва і пры хвастах.

Застаецца толькі ўсвядоміць, колькі і наколькі карысных супадзенняў па ключавых словах, па фармальных прыкметах нясе ў інфармацыйную прастору наша карэлятыўнае літаратуразнаўства, але таксама ж – у якіх маштабах яно прафануе рэальны змест літаратуры і культуры.

Аktуальнасць праблемы зробіцца яшчэ больш відавочнаю, калі звярнуць увагу на працы некаторых маладзейшых даследчыкаў з тых, што працуюць у беларускай Акадэміі навук (дакладней – у Дзяржаўнай навуковай установе „Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры“). У 2012 г. выдавецтва „Беларуская навука“ выпусціла зборнік акадэмічных прац пад назваю *Літаратурная карта Еўропы: кантакты, тыпалогія, інтэртэкстуальнасць*⁹, з адпаведным акадэмічным грыфам. У ім ёсць выдатныя ўзоры айчынных кампаратыўных даследаванняў: і старэйшых вучоных (артыкул прафесара Е.А. Лявонавай¹⁰), і маладзейшых даследчыкаў (артыкул кандыдата філалагічных навук С. Мінскевіча¹¹) і інш. Ёсць, аднак, і публікацыі са спробамі адысці ад традыцыйнай метадалогіі параўнальнага вывучэння літаратуры.

Звернем увагу, напрыклад, на першы артыкул з названага выдання: *Рэцэнцыя рамана М. дэ Сервантэса Дон Кіхот у беларускай літаратуры*,

⁹ *Літаратурная карта Еўропы. Кантакты, тыпалогія, інтэртэкстуальнасць*, навук. рэд. М.У. Мікуліч, Мінск 2012.

¹⁰ Е.А. Лявонава, *Алесь Разанаў і нямецкая літаратура* [у:] *Літаратурная карта...*, с. 447–495.

¹¹ С.Л. Мінскевіч, *Айчына і абавязак у гістарычнай прозе Уладзіміра Караткевіча і Яраслава Івашкевіча* [у:] *Літаратурная карта...*, с. 329–386.

падрыхтаваны А.В. Вальчук¹². Падкрэслім, што тэма – надзвычай важная; уступная частка артыкула спадарыні Вальчук, у якой разглядаецца кароткая гісторыя публікацый, перакладаў і ацэнак рамана Сервантэса ў культурным свеце, напісаная і аргументавана, і кваліфікавана, гэтаксама як і заключны фрагмент, прысвечаны перакладам рамана на беларускую мову. Такім чынам, метадалагічныя падыходы ў гісторыка-літаратурнай частцы артыкула вытрыманыя адэкватна. Але на кампаратыўным полі арыентацыя маладой даследчыцы на тое, што можна назваць метадам карэляцыі, аўтарку падводзіць.

Імкнучыся абавязкова ўбачыць і зафіксаваць любыя сляды прысутнасці М. Сервантэса і *Дон Кіхота* ва ўсёй гісторыі беларускай літаратуры, А.В. Вальчук напачатку, у падраздзеле *Мастацка-вобразныя элементы*¹³ *рамана М. дэ Сервантэса Дон Кіхот у паэме А. Міцкевіча Пан Тадэвуш*, даволі слушна звязала рыцарскі статус Дон Кіхота з комплексам ідэй шляхецкай культуры ў адлюстраванні А. Міцкевічам (*Пан Тадэвуш*) і, ніжэй, В.К. Савіч-Заблоцкім (*Арлалёты і Падканвойны, або Полацкая шляхта*). Аднак жа адзіным пэўным доказам рэцэпцыі *Дон-Кіхота* А. Міцкевічам з'яўляецца ў артыкуле спасылка на прыватны ліст З. Красінскага, сучасніка А. Міцкевіча, у якім той піша свайму бацьку пра *Пана Тадэвуша*:

„[...] рэч [...] камічная, поўная польскага народнага жыцця, твор цалкам польскі, народны, вясковы, шляхецкі – Дон Кіхот польскі – сведчанне вялікага генія. Усё там знойдзеш: недахопы і добрыя якасці Польшчы, натуру польскую, нашы ўзнёслыя пачуцці і безліч камізму – нашы рэвалюцыі, сеймікі, старая шляхта і новае пакаленне, якабінцы і дактрынеры – усё, усё з такой праўдай перададзена, з такой простасцю, што аж страх бярэ”¹⁴.

Лішне казаць, што рэцэпцыя рамана М. Сервантэса беларускай літаратурай адно праз цытаванне ўражанняў З. Красінскага ад *Пана Тадэвуша* не ўспрымаецца дастаткова доказнай, „прапісанай” даследчыцай у належнай ступені. Затым, А.В. Вальчук не разважае пра тое, ці меў, ці мог мець на ўвазе М. Сервантэса, пішучы паэму, сам А. Міцкевіч, ці яго пафас быў выразна іншым, а можа, не ўласна тэрмін „рэцэпцыя” тут прыйшоўся б больш да месца? Больш пераканаўчай, хоць таксама недастатковай, выглядае аргументацыя даследчыцы ў выпадку з творам В.К. Савіч-Заблоцкага¹⁵, які згадваецца ў падраздзеле пад назваю *Тып „кніжнай свядомасці” ў апавяданні У. Галубка Сын вёскі і ў Дон Кіхоце М. дэ Сервантэса*¹⁶. Гэтаксама залішне лаканічна сказана і пра вобраз Дона Пуза ў творы У. Дубоўкі (як вядома, паэт быў выпускніком літаратурнага семінара В. Брусава) у падраздзеле *Паэма У. Дубоўкі*

¹² А.В. В а л ь ч у к, *Рэцэпцыя рамана М. дэ Сервантэса Дон Кіхот у беларускай літаратуры* [у:] *Літаратурная карта...*, с. 12–72.

¹³ Няўдалая фармулёўка-словазлучэнне, і яе няўдаласць вынікае з нявысветленасці прадмета даследавання.

¹⁴ В. З а к р з е w s k i, „*Natus est*” *PAN TADEUSZ*, Wrocław 2001, s. 52.

¹⁵ А.В. В а л ь ч у к, *Рэцэпцыя...*, с. 44–46.

¹⁶ *Ibidem*, с. 42–46.

Штурмуйце будучыні аванпосты! і раман М. дэ Сервантэса Дон Кіхот: мастацка-вобразныя і кампазіцыйныя паралелі.

Трэба сказаць, што якраз назвы падраздзелаў артыкула А.В. Вальчук найлепш ілюструюць яе даследчыцкую стратэгію: знайсці хоць што-небудзь і хоць дзе-небудзь дзеля таго, каб можна было беларускае звязаць з Сервантэсам, напрыклад: *Жанрава-кампазіцыйныя асаблівасці апавесці Я. Баршчэўскага Шляхціц ЗАВАЛЬНЯ, АБО БЕЛАРУСЬ У ФАНТАСТЫЧНЫХ АПАВЯДАННЯХ і раман М. дэ Сервантэса Дон Кіхот, Ідэалістычны вобраз кахання ў меладраме В. Дуніна-Марцінкевіча АПАНТАНЫ і рамана М. дэ Сервантэса Дон Кіхот, Вобраз Дон Кіхота ў п'есе М. Матукоўскага Мужчына, БУДЗЬ МУЖЧЫНАМ, АБО ЎВАСКРЭСЕННЕ Дон Кіхота, Сервантэсаўскія матывы ў апавяданні Л. Гаўрылкіна Дон Кіхот і Санча Панса, Дон Кіхот М. дэ Сервантэса і постмадэрнізм: элементы раманаўнай паэтыкі ў творчасці беларускіх пісьменнікаў XX–XXI стст.* Зразумела, што ні ў адным з названых падраздзелаў гаворка не ідзе пра рэцэпцыю (відавочнае ўспрыняццё і засваенне, пераўтварэнне) якіх-небудзь сутнасных адкрыццяў М. Сервантэса, праз якія ён і лічыцца найвялікшым класікам. Ні пра глыбіні псіхалагічнага аналізу чалавечай прыроды, у якой мусяць спалучацца ідэалізм з прагматызмам; ні пра кіхатызм як выток экзистэнцыялізму; ні пра ўласна-эстэтычныя праблемы змены або кантамінацый розных літаратурных эпох і мастацкіх форм, ні пра філасофска-літаратурныя парафразы *Дон Кіхота* на ўзор створаных М. дэ Унамуна і Х.Л. Борхесам, – ні пра што з таго, аб чым пісалі тыя сервантэсзнаўцы, якіх хараша цытуе А.В. Вальчук ва ўступным падраздзеле свайго артыкула. Чаму?

Бо ў тых творах, якія разглядае даследчыца, сутнаснай рэцэпцыі *Дон Кіхота* няма. Там ёсць зварот толькі да стэрэатыпа, маркёра (знака) *Дон Кіхот*, які пазначае канцэпт (паняцце) „высакародны, але наіўны, смешны, безабаронны, архаічны... рыцар-ідэаліст” (або, у выпадку з Дубоўкавым Домам Пуза – алегорыю прагматызму, звязаную са стэрэатыпам „Санча Панса”). Аднак даследчыца нічога кшталту падобнай апазіцыі (знак – значэнне) не мае на ўвазе; яна піша менавіта пра рэцэпцыю (паўнаўтваральную) рамана М. Сервантэса і менавіта ў вылучаных ёю тэкстах беларускай літаратуры – па самых маргінальных, адносна рамана *Дон Кіхот*, прыкметах „падабенства”: наяўнасць у творах XIX стагоддзя вобразаў рэчпаспалітаўскай шляхты; члененне празаічнага тэксту на навалы; вадэвільны сюжэт з даеннем кароў хлопцамі-„донкіхотамі” замест дзяўчат і г. д. Самае красамоўнае пацверджанне неадэкватнасці такіх суаднясенняў знаходзім у падраздзеле пра беларускі постмадэрнізм, дзе даследчыца рэцэпцыю М. Сервантэса знаходзіць у наступных радках А. Хадановіча: „Глядзіць у кнігу – бачыць Дульсынэю, / зірне ў другую – бачыць Фігаро. / А я, бядак, з натугі пасінею, / Ім носячы пяснярскае дабро!”¹⁷. Даследчыца, не заўважаючы (або нібы не заўважаючы?) хадановічаўскія „дулі” і „фігі”, палічыла вычарпальным такі аналіз-каментарый гэтай цытаты:

¹⁷ Ibidem, с. 65.

„Дон Кіхот Сервантэса становіцца асновай для постмадэрнісцкіх эксперыментаў і для А. Хадановіча. Так, у вершы *Востраў Рым* Дульсінея абрана паэтам у якасці рэпрэзэнтанткі *Дон Кіхота*”; „Зварот да класікі ў дадзеным выпадку абумоўлены неабходнасцю падкрэсліць, наколькі на яе фоне новым пакаленням аўтараў часам бывае даволі няпроста самасцвердзіцца”¹⁸.

Карэляцыя выключна па фармальных прыкметах, „па хвастах” заканамерна прыводзіць чытача артыкула А.В. Вальчук да высновы: у беларусаў ёсць свой М. Сервантэс, і гэта – Л. Гаўрылкін. Паколькі ён прадэманстраваў найбольшую колькасць адсылак да сакраментальных стэрэатыпаў, то яго апавяданне пад назвай *Дон Кіхот і Санча Панса* (пра двух абывацеляў-антыподаў з савецкіх брэжнеўскіх часоў) – гэта „айчынны варыянт”¹⁹ рамана М. Сервантэса. Не менш!

Пры ўсім гэтым артыкул А.В. Вальчук выглядае проста вяршыняй акадэмізму ў параўнанні з публікацыяй у тым жа зборніку працы Т.П. Барысюк пад назвай *Пошукі бессмяротнасці ў сучаснай беларускай і рускай паэзіі*²⁰, дзе на глебе „імарталагічнай тэматыкі” як творы аналагічныя праз коску пералічваюцца „шумерскі *Эпас пра Гільгамеша*, *Фаўст* І.-В. Гётэ, *Брама неўміручасці* К. Крапівы, *Memento mori* Я. Брыля”²¹, і далей плывуць бясконцыя параўнанні: радкоў з Л. Рублеўскай пра Барбару Радзівіл і з Я. Еўтушэнкі пра маму і нейтронную бомбу (бо ў абодвух аўтараў ёсць словы пра важнасць прадаўжэння роду і пра дзяцей як працяг жыцця, а значыць – пра бессмяротнасць)²²; з В. Зуёнка і А. Аўруціна, бо абодва пішуць пра магчымую бессмяротнасць паэта²³; Н. Маеўскай, А. Кушнера, П. Барысюка і Б. Кенжэева, бо ўсе яны пішуць пра „важкі сэнс быцця і набытае шчасце”, якія „спрыяюць даўгалеццю”²⁴... Дадам толькі, што спіс выкарыстанай у артыкуле Т.П. Барысюк літаратуры – 131 пазіцыя і ясна, што лагічная кропка ў гэтай плыні прынцыпова адсутнічае.

З другога боку, ёсць падставы зразумець імпэт маладых даследчыц: калі прафесар І.Ф. Штэйнер можа рабіць навуковыя супастаўленні творчасці Васіля Быкава і „караля жахаў” Сцівена Кінга, а прафесіяналы гэта ўхвальна цытуюць, называючы сведчаннем „інтэлектуальнага кругагляду” і „парадаксальнага мыслення”²⁵, то чаму не могуць рабіць падобнага А.В. Вальчук і Т.П. Барысюк?

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ „Выносячы ў назву свайго апавядання імёны герояў класічнага твора іспанскай літаратуры, Л. Гаўрылкін тым самым падкрэслівае яго сувязь з *Дон Кіхотам* Сервантэса, адкрыта заяўляе, што менавіта яму аўтар наслідаваў пры напісанні айчыннага варыянта *Дон Кіхота і Санча Пансы*”, *Ibidem*, с. 55.

²⁰ Т.П. Барысюк, *Пошукі бессмяротнасці ў сучаснай беларускай і рускай паэзіі* [у:] *Літаратурная карта...*, с. 387–446.

²¹ *Ibidem*, с. 389.

²² *Ibidem*, с. 406–407.

²³ *Ibidem*, с. 404.

²⁴ *Ibidem*, с. 410–411.

²⁵ А. М е л ь н і к а в а, *60-годдзе Івана Штэйнера*, „Acta Albaruthenica” 2013, т. 13, с. 358.

Як вядома, карыстаючыся фармальнай логікай, можна даказаць, што Ахілес ніколі не дагоніць чарапаху (парадокс Зянона). Аналагічна – што „Сіксцінская мадонна Рафаэля і Песня пра зубра Гусоўскага тыпалагічна падобныя, бо абодва аўтары апелююць да вобраза Божай Маці”²⁶; што беларуская казка *Тры ксяндзы* [і іншыя „беларускія казкі сацыяльна-бытавога характару, у якіх адлюстраваны вобразы царкоўных службаў”] мае „тыпалагічнае падабенства” з „паэзіяй вагантаў, шванкам, народнай кнігай, навелай”²⁷. Дадам: на той падставе, што ўсё матэрыяльнае ў сусвеце ўзаемазвязана, бо ўсякая матэрыя складаецца з атамаў, можна звязаць быка і індыка (ды яшчэ ж у абодвух найменнях ёсць літара „ы”). Але дзеля чаго, навошта нам такое звязанне, калі яно гіпатэтычна магчымае толькі да таго часу, пакуль мы не паставім на адну бегавую дарожку чалавека і чарапаху; пакуль не пачнём паслядоўна параўноўваць вобразнасць узораў жывапісу італьянскага Рэнесансу і лацінамоўных паэм, напісаных па канонах класіцызму; пакуль не прачытаем запар беларускую казку з фальклорных збораў І. Насовіча, Е. Рама-нава, П. Шэйна і песню ваганта хоць бы са зборніка *Carmina Burana*; пакуль на свае вочы не пабачым быка і індыка і не ўпэўнімся ў тым, што ўсе названыя аб’екты – гэта адрозныя сістэмы; што, напрыклад, жывёла бык – з класу млекакормячых, а жывёла індык – з класу птушак. Пакуль не прыгадаем, у чым сутнасць тэрміна „тыпалогія” і не адчуем адказнасці за свае гіпотэзы ды патрэбу іх верыфікаваць. Важна зразумець: пакліканне навукі не разбураць сістэмнасць як аснову абстрактнага мыслення (бо без яго немагчымае адэкватнае спасціжэнне свету), а гэтую сістэмнасць умацоўваць, паглыбляць. Некалі кожны савецкі аспірант мусіў ведаць Энгельсаў *Анты-Дзюрынг*, дзе гаварылася: ад таго, што мы залічым у клас млекакормячых шчотку для ваксавання ботаў на падставе таго, што ў яе, як і ў тых, ёсць шчацінне, ад гэтага ў шчоткі яшчэ не вырастуць малочныя залозы...

Такім чынам, адмаўленне ад традыцыйнай метадалогіі ў кампаратыўных даследаваннях на карысць карэляцыі разнажанравых, рознавідавых, рознастылёвых, розначасавых і рознакультурных з’яў шляхам спекулятыўнага (разумовага) збліжэння фармальных, маргінальных, вонкавых прыкмет вядзе да дэвальвацыі літаратуразнаўства як навукі.

Разам з тым карэлятыўнае літаратуразнаўства – натуральная выява дыскрэтнасці ў развіцці постсавецкага літаратурнага працэсу, у якім пасля дзесяцігоддзяў істотных абмежаванняў для бесцэнзурнага развіцця кампаратывістыкі раптам у 1990-я гады рэзка абвастрылася патрэба ў грунтоўных, глыбокіх працах у гэтай навуковай галіне, а таксама пашырыліся магчымасці публікаваць працы па гэтай праблематыцы. Таму прадказальна, што ўсё пачалося не адразу з адных ідэальных вяршыняў рафінаванага і фундаментальнага досведу, а з кавалерыйскіх наскокаў – спроб хаця б „галопама па Еўропах” пазначыць свае пазіцыі ў новым, перспектыўным даследчыцкім полі. Асістэмныя культуралагічныя развагі ў слабанавуковым дыскурсе

²⁶ Г.Я. А д а м о в і ч, *Літаратурная класіка ў параўнальным вывучэнні*, Мінск 2008, с. 27–28.

²⁷ *Ibidem*, с. 38.

часцей натхнёныя вельмі актуальным пафасам радаснага знаходжання сябе ў размаітым свеце, патрыятычнымі памкненнямі. Важна і тое, што любы шчыры досвед – гэта плён у нейкім сэнсе пазітыўны, гэта выпрабаванне крэатыўнага патэнцыялу, школа спроб, памылак і адкрыццяў, якія праз пераадоленне нясталасці павінны весці наперад.

Liudmila Sinkova

Correlation as a method in comparative studies of literatures

Abstract

The replacement of traditional methodology in comparative studies with the correlation of multi-genre, multi-kind, multi-style, multi-cultural and multi-temporal phenomena with the help of speculative (mental / rational) convergence of formal, marginal, superficial signs / symptoms of the object of analysis in literary criticism leads to a devaluation of literary criticism as a science.